

## AZ ERDÉLYI MAGYAR FILOZÓFIA A XX. SZÁZAD UTOLSÓ ÉVTIZEDÉBEN

### 1. Hagyományok

Erdélyben a magyar nyelven való filozofálásnak és a karteziánus szellemiségnek Apáczai Csere Jánosig visszanyúló hagyományai vannak. Ezek a hagyományok azonban nem folytonosak, inkább szakaszosak. Ezzel magyarázható, hogy a nyugat-európai népek kultúráitól eltérően a filozófiai kultúra sohasem tudott igazán szervesülni az erdélyi szellemi folyamatokban, s nem vált ténylegesen az erdélyi magyar művelődés integráns részévé. E szerkezeti és tartalmi hiányosságok tekintetében az erdélyi magyar kultúra általában osztozott a kelet-európai népek kultúráinak közös nyomorúságában.

A századfordulón és a két világháború közötti időszakban az erdélyi magyar szellemiségben a közép-európai filozófiai gondolkodás erőteljes hatása érvényesült. A neokantianizmus, később pedig a német egzisztenciafilozófia problémafelvetései által ihletett élénk filozófiai alkotótevékenység bontakozott ki, amelyben a kisebbségi lét és kultúra aktuális problémáira irányuló filozófiai reflexió is teret kap.

A szocialista rendszerváltással ez a folyamat megszakadt. Hosszú évtizedeknek kellett eltelniük, míg a filozófiai gondolkodás némileg kiszabadulhatott a marxista-leninista ideológiai totalitarizmus szorításából, és a marxizmus egyfajta „reneszánszát” meghirdető szellemi program leple alatt az európai „polgári” irányzatok eredményeit is receptálhatta. A 70-es években kibontakozó, a nyugat-európai strukturalista és egzisztencialista hatásokat befogadó, az önálló filozófiai alkotótevékenység újboli életre kelését is kedvezően befolyásoló szellemi pezsgést azonban az évtized végére a teljes kulturális elszigetelődéshez vezető politikai-ideológiai terror váltotta fel.

## 2. Előzmények: a 80-as évek

Összehasonlítva a magyarországi 80-as évekbeli szellemi-kulturális folyamatokkal, Erdélyben ebben az időszakban éppen ellentétes irányú folyamatok zajlottak. A szellemi nyitás, a véleményalkotási-gondolkodási szabadság fokozódó érvényesülése, a fizikai és kulturális mozgástér kiszélesedése helyett ezek erőteljes visszaszorítása, beszűkítése volt a jellemző: akadozó, esetlegessé váló kommunikáció, szellemi-lelki kényszerpályák, ideológiai nyomás és szűrés, a folytonos külső kontroll belső önkontrollá, öncenzúrává alakítása. Mindezt csak fokozta az utazás korlátozása, a dokumentálódási lehetőségek minimálisra csökkenése, a kapcsolatok szórványossá válása, a nyilvánosság köreinek, tereinek, intézményeinek szinte teljes felszámolása. Ilyen körülmények között minden filozófiai próbálkozás a gondolkodás belső terébe húzódott vissza, a nyilvánossághoz való joga és a nyilvánosságra való esélye teljes mértékben a hatalmi-ideológiai önkény kiszolgáltatottjává vált. Az emberi kapcsolatok és tevékenységek folytonos ellenőrzése miatt a szabad gondolkodás zártkörű informális csoportokra korlátozódó, belsőleg felvigyázott és védelmezett nyilvánosságának érvényesítésére is többnyire csak alkalmilag, esetlegesen nyílt lehetőség. A publikációkba beszüremelő, a szélesebb nyilvánosság előtt is szóhoz jutó filozófiai gondolatnak pedig vajmi kevés esélye volt arra, hogy szervessé váljék a hatalmi manipulációknak kitett, ideológiai elvárásokhoz igazodó, politikai normákat követő kultúrában.

Ebben az időszakban Magyarországon egy fiatal nemzedék képviselői egyetemi alapképzésben vagy második egyetemként filozófia szakos oklevelet szereztek, nyelveket tanultak, külföldi ösztöndíjak után néztek, hozzáláttak a publikáláshoz, bekapcsolódtak az egyetemi oktatótevékenységbe. Így formálódott az a mai középnemzedék, amely mostanság az élénk filozófiai élet éltetője, európai színvonalú kutatások művelője, kapcsolatok fenntartója, s mérvadó szerepet játszik a magyarországi filozófiai közéletben.

Ezzel szemben Erdélyben a 80-as években a filozófiai életre az elnéptelenedés volt a leginkább jellemző. Számos tehetséges fiatal gondolkodó kitelepült, az itthon maradók a szerkesztőségi robot vagy a középiskolai oktatás terhének hétköznapijaiból kiszabadulva – némely kiváltságosok, de igen kevesen, a könyvtár „csendjébe” visszahúzódva – legfennebb „vásárnapi” foglalataskodásként gyakorolhatták a filozófiát. Egyetemi pályán vagy tudományos kutatásban való elhelyezkedésre (magyarok számára) egyáltalán nem nyílt lehetőség. A magyar nyelven művelt hiteles

filozófiai alkotó- és kutatótevékenység az egyetemi-akadémiai életből mondhatni teljes mértékben kiszorult.<sup>1</sup>

A 80-as évek második felében az erdélyi magyar filozófiai gondolkodás vagy az illegális tevékenységi szférákba vonult vissza, mint a *Limes Kör* vita-összejövetelei – amelyen többek között aktív filozófusok is részt vettek, mint Balázs Sándor, Fábián Ernő, Molnár Gusztáv (Cs. Gyimesi 1993. 10–15.; Cseke 1995. 8–10.) –, vagy olyan, nyilvánosan is működő fórumokat hozott létre magának, mint a sepsiszentgyörgyi *Tudományelméleti Műhely*. Ennek vitaestjein, Salat Levente szervezőtevékenységének köszönhetően, filozófia szakos tanárok mellett olyan fiatal, nem filozófia szakos értelmiségiek is részt vettek, akik a tudományfilozófia, tudományelmélet, ismeretfilozófia kérdései iránt érdeklődtek.<sup>2</sup> A közel négy évet átfogó szellemi aktivitás eredményeként 1989-ben a résztvevők írásaiból összeállított tanulmánykötet jelent meg *Tény és való* címmel.

Hasonlóképpen, a 80-as évek második felében az ugyancsak nyilvánosan szerveződő csíkszeredai *Kommunikációs Antropológia Munkacsoport* szellemi tevékenységében, publikációiban is teret kap a filozófia, elsősorban a filozófiai antropológia, szemiotika, kultúrfilozófia, valamint a kommunikáció filozófiája.

A 80-as években csak alig néhány lapban jelentek meg filozófiai jellegű vagy tartalmú publikációk. A *Korunk*, *A Hét*, illetve ennek a *Tett* című negyedévi melléklete közölt időnként filozófiai írásokat. E lapok esetében bizonyos, többé-kevésbé tudatos, átgondolt, a kedvezőtlen körülmények ellenére a filozófia ösztönzésére irányuló szerkesztői politikáról is lehet beszélni, amely a *Korunk*nál elsősorban Gáll Ernő s az évtized második felében Aniszi Kálmán, *A Hétnél* pedig Rostás Zoltán nevéhez fűződik. Filozófiai szövegek publikálása terén ugyancsak fontos szerepet játszott a Kriterion Könyvkiadó *Téka*-sorozata, amelyben a filozófiatörténet klasszikusaitól, valamint az erdélyi magyar filozófiai hagyományból

1 Ebben az időszakban csupán Hajós József (a RTA kutatója) és Szegő Katalin nevéhez fűződnek filozófiatörténeti kutatások.

2 A *Tudományelméleti Műhely*ben kifejtett szellemi alkotótevékenység filozófiai perspektívába helyezett elemző-értelmező vizsgálatát Veress Károly végezte el *A tudományelmélet sepsiszentgyörgyi műhelyéről* c. tanulmányában (Veress 1999e). A *Műhely* létrehozói és rendezvényeinek állandó résztvevői Bíró Béla újságíró, Demény István Pál néprajzos, muzeológus, Gábor Béla fizikatanár, Király Béla filozófiatanár, Lorenzovics Rozália filozófiatanár, Lőrincz Csaba nyelvtanár, Lőrincz József vállalati fordító, Salat Levente mérnök, Török Ernő matematikus, Várhelyi Attila fizikus és Veress Károly filozófiatanár voltak.

számos alapszöveg és válogatás látott napvilágot Balázs Sándor, Egyed Péter, Szegő Katalin előtanulmányaival.

A körülményekből kifolyólag a 80-as évek filozófiai tevékenységére nem annyira a tiszta filozófiai vizsgálódás, szakkutatás, mint inkább egyfajta *interdiszciplináris* beállítódás jellemző. Ez egyrészt a filozófiai gondolkodásnak a konkrét kisebbségi létkérdésekhez, az értelmiségi tudat és a kisebbségi kultúra belsőleg konfliktusos jelenségeihez való reflexív-értelmező odafordulásából adódott, másrészt – szerves összefüggésben a szakemberek képzettségével és a problémák természetével – a filozófiának azokkal a tudományterületekkel való folytonos érintkezéséből (szemiotika, antropológia, kommunikációelmélet, tudományelmélet, nyelvészet, szociológia stb.), amelyek filozófiai ismereteket is beépítenek a vizsgálódásaikba.

Ami a filozófiai tevékenység személyi állományát, a szakemberek létszámát illeti, a 80-as évek végére a néhány már idős egyetemi oktatót leszámítva – a filozófiai szakma befutottnak számító képviselői sorozatos eltávozása után – alig maradt, négy-öttnél nem több, olyan, a fiatalabb korosztályhoz tartozó szakember, akikre a kutatói és publikációs tevékenységük alapján számítani lehetett a magyar nyelvű egyetemi filozófia-oktatás újraindításában.

### 3. Szellemi folyamatok a 90-es években

A 89-es fordulatot követő időszak az erdélyi magyar filozófiai tevékenységben is a szemléletváltás, a szellemi-módszertani-intézményi átrendeződések előkészítésének és beindulásának az időszaka volt. A 90-es évek filozófiai tevékenységére mindenekelőtt az útkeresés és helykeresés volt a jellemző. Ez egyrészt a magyarországi és általában az európai filozófiai élet eseményeihez, folyamataihoz való felzárkózási törekvésekben, az ottani kutatási irányok, problémafeltevés, eredmények receptálásában nyilvánult meg, másrészt azokban a törekvésekben, amelyek az önálló kutató- és alkotótevékenység feltételeinek megteremtésére, a saját hang- és helykeresésre irányultak az erdélyi magyar kultúrában és a filozófiai élet tágabb összefüggéseiben. Ezek a törekvések szükségképpen intézményépítési, kapcsolatteremtési erőfeszítésekkel társultak.

A 89-es fordulatot követő gyors társadalmi és kulturális változások, a gyors ütemben beinduló intézményépítés visszasságai, a kisebbségi politizálás eredményei és kudarcai a filozófiai reflexióra is provokatívan hatottak. A 90-es évek első felében újjáéledő önálló filozófiai aktivitás to-

vábbra is megőrizte a 80-as évekből átörökölt *interdiszciplinaritást*, kapcsolatát a történelmi, antropológiai, szociológiai, szemiotikai, kommunikációelméleti problémákkal, és ez jellemző rá mondhatni mind a mai napig, legalábbis abban a szférájában, amelyben a kisebbségi lét és kultúra értelmezésére történik erőfeszítés.

A 90-es évek elején beindult *szemléletváltási és szellemi átrendeződési* folyamatok elsősorban azt a középnemzedéket érintették, melynek tagjai a 70-es években többnyire marxista szemléletű filozófiai képzésben részesültek, s most oktatókként és alkotókként egy olyan változó szellemi környezetben találták magukat, amelyben úgymond „menet közben” kellett felzárkózniuk nemcsak a másfelé már széles körben művelt filozófiai irányzatokhoz és a filozófiai problematizálás új módozataihoz, hanem mindazokhoz az igényekhez, elvárásokhoz is, amelyek a filozófia társadalmi-kulturális befogadása körül kialakultak. Ennek a (többlet)erőfeszítésnek a sikeres megtételében korántsem elhanyagolható szerepet játszott az a 70-es évekbeli filozófiai képzés, amelyben a középnemzedék képviselői a kolozsvári egyetemen részesültek. Ebben – a korabeli marxista szemléletmód háttérében – éppen azokra a domináns filozófiai irányzatokra esett a hangsúly – strukturalizmus, egzisztencializmus, tudományfilozófia –, amelyek mentén (egzisztenciafilozófia, nyelvfilozófiai paradigma) vagy ellenében (posztstrukturalista, posztmodern törekvések) a 90-es évek erdélyi magyar kultúrájában is új filozófiai útkeresések indultak be. A kibontakozó, megélénkülő filozófiai vizsgálódásokat inspiráló koncepciók közül kiemelkedett többek között a wittgensteini nyelvfilozófiai szemlélet, a heideggeri fundamentálonológia, s igencsak felfokozódott az érdeklődés a fenomenológiai és hermeneutikai problémák iránt. A szemléletváltást segítették a különböző filozófiai divatok is, mint például Nietzsche filozófiája, a kierkegaardi egzisztenciafilozófia, a jelenkori vallásfilozófiai kérdések iránti megnövekedett érdeklődés vagy akár a jelenkori posztmodern irányzatok közül a Derrida által kezdeményezett dekonstrukció.

Mindezek az új szellemi jelenségek igen serkentőleg hatottak a filozófia *önreflexív* dimenziójára. Újból előtérbe kerültek a filozófia mibenlétere, lényegére, funkcióra irányuló kérdések. Ebben a kontextusban az erdélyi magyar kultúrában ismételten visszatérnek azok a kérdések, amelyek a filozófia művelésének a lehetőségfeltételeire kérdeznak rá a kisebbségi lét körülményei közepette, s amelyek elsősorban a partikuláris-regionális élettapasztalatok és a filozófiai problémafeltevés univerzális horizontja közötti viszonyt taglalják. Úgyszintén a filozófia önreflexív, öndefiníciós törekvéseivel függ össze az a mód is, ahogyan a kultúrában

betöltött helyének és szerepének az újradefiniálásával kísérletezik, s ahogy e törekvések horizontjában felmerülnek a filozófia alkalmazásával kapcsolatos kérdések, melyek mentén a filozófia és az alkalmazás viszonyának egy, a hagyományostól eltérő értelmezése körvonalazódik.

Látható módon a 90-es évek első felében kialakult szellemi konjunktúra az ún. szakfilozófia művelésének kedvezett a legkevésbé. A filozófia iránt hirtelen megnövekedett érdeklődés és a mindennapi létproblémákra irányuló azonnali filozófiai reflexió iránti felfokozódott elvárás korántsem társult (egy egészen szűk szakmai kört leszámítva) olyan filozófiai műveltséggel vagy legalább a filozófiai hagyomány, a filozófia történetének és az aktuálfilozófiai problémafelvetéseknek egy mégannyira is felületes ismeretével, amely a szakfilozófiai kutatások eredményeinek befogadásához szükséges lett volna.

A 90-es évek közepétől azonban, részben a totalitarizmus örökségére és a tradicionális értelmiségi magatartásformák beidegződéseire adott válaszként, részben az ebben az időszakban szakképesítést szerző és pályájuk kezdetén levő fiatalok szakmai igyekezete eredményeként olyan új törekvések is beindultak az erdélyi magyar filozófiában, amelyek a *szakfilozófiai* vizsgálódásokat részesítik előnyben. Kezdetét vette egyfajta szakosodás a fenomenológia, a vallásfilozófia, a politikai filozófia, az erkölcsfilozófia, az esztétika és művészetfilozófia, a hermeneutika területén. A szakosodási törekvésekben egy bizonyos *differenciálódási* folyamat is nyomon követhető, amelynek útjait a középnemzedékhez tartozó értelmiségiek is bejárják. Ennek során az a szellemi-szemléleti konglomerátum – a filozófiai és humántudományi ismeretek, nézőpontok, beállítódások sajátos keveredése –, amely a 80-as évek és a 90-es évek első felének gondolkodását jellemezte, fokozatosan széttagolódik, s képviselői – akár a filozófiai, akár az antropológiai, szociológiai, politikatudományi kutatások terén – egyre inkább a konkrétan behatárolható szakproblémák vizsgálata mellett kötelezik el magukat.

#### 4. Az intézmények

A 90-es években újraszerveződő filozófiai tevékenység az erdélyi magyar kultúrában voltaképpen ott folytatódott, ahol a 80-as évek korlátozó intézkedései következtében abbamaradt: az egyetemen és a kiadványokban. Az előző évtizedekben a kommunista rezsim a hivatalos politikai-ideológiai ortodoxia terjesztésének intézményi hátterét (egyetemi tanszék-

kek, kiadók, folyóiratok) is kiépítette, melyek a rendszerváltás után – korábbi ideológiai funkciójukat elveszítve – alkalmas intézményi keretet kínáltak a filozófiai tevékenység megújításához. A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem egykori Dialektikus és Történelmi Materializmus Tanszékének átszervezésével jött létre a Szisztematikus Filozófia Tanszék, amely a szintén megújult Filozófiatörténet és Logika Tanszékkel együtt intézményi keretet biztosított a magyar nyelvű egyetemi filozófia-oktatás újbóli beindításához.<sup>3</sup>

Az előző évtizedekben az erdélyi magyar kultúrában – az egyetemi tanszékeket leszámítva – nem alakult ki a filozófiai kutatásnak és alkotásnak szervezett, intézményes hagyománya, azaz nem létezett sem önálló filozófiai intézet, sem pedig olyan állandósult műhelyszerű csoportosulás, amely valamilyen konkrét kutatótevékenységet szervezeten felvállalhatott volna. Ez alól időszakos működésükkel bizonyos értelemben kivételt képeznek a 70-es években Kolozsváron a *Diotima Kör*, illetve a 80-as évek második felében Sepsiszentgyörgyön a *Tudományelméleti Műhely* tevékenységei. Az akadémiai kutatóintézeti tevékenység egy személy, Hajós József tudományos főkutató filozófiatörténeti kutatásaira korlátozódott, s a 90-es években ez az intézményi keret is leépült.<sup>4</sup>

A 90-es években a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen kibontakozó filozófiai tevékenység legalább két szakaszra tagolható. A 90-es évek első felében a filozófia magyar nyelvű egyetemi oktatásának újjászervezésére került sor. Az oktatás beindítása, új oktatói állások létesítése és betöltése, a magyar tagozat fokozatos önállósítása, a folytonos képzési feladatok ellátása mellett ez az időszak a szerkesztői vagy középiskolai tanári állásokból frissen bekerült egyetemi oktatók számára intenzív tanulási időszak volt, az oktatás és a kutatás egyetemi követelményeihez való felzárkózás időszaka, amely – a filozófia terén – egyszersmind a szemléletváltás, a szellemi átrendeződés, az európai filozófiában érvényesülő kutatási-alkotási trendekhez való igazodás igényével és követelményével társult. A kezdeti szervezetlenség, a többleterő-feszítések kényszerű felvállalása, s az ezzel járó folytonos túlterheltség azonban lényegesen lefékezte ebben az időszokban a filozófiai alkotótevékenység kibontakozását.

3 Hasonló átszervezéssel az egykori Tudományos Szocializmus Tanszékéből Politikatudományi Tanszékét hozták létre.

4 Ennek ellenére a nyugalmazott főkutató, Hajós József tovább folytatja a kolozsvári könyvtárakban a filozófiatörténeti és művelődéstörténeti bűvárkodásait. E sokoldalú és gazdag tevékenység igen tartalmas dokumentuma a *Barangolás kolozsvári könyvtárakban* című művelődéstörténeti tanulmánykötet (Hajós 1999).

A 90-es évek közepétől már a felsőbb évfolyamok tehetségesebb hallgatói és az első végzősök is bekapcsolódtak az oktatói-szervezői tevékenységbe, s cselekvően részt vállaltak az önszerveződési folyamatok beindításában. Ezekben az években formálódik az az oktatói testület, amely már képes teljes körű magyar nyelvű filozófiai képzést nyújtani.<sup>5</sup> A közép- és felsőfokú oktatásba tartozó oktatók megszerzik az egyetemi oktatáshoz szükséges doktori címet, a fiatalok pedig a magiszteri képzés elvégzése után hozzákezdenek a doktori tanulmányokhoz. Ekkortól már tágabb összefüggésekben lehetett *intézményépítésre* és *kapcsolatteremtésre* gondolni. Erre az időszakra esik a magyar nyelvű egyetemi filozófiaoktatás majdnem teljes körű önállósítása, a külföldi, elsősorban magyarországi tanszékekkel, intézetekkel való szakmai kapcsolatok kiépítése,<sup>6</sup> a filozófiai kutatások és a szakmai rendezvények infrastrukturális, szervezeti kereteinek, publikációs lehetőségeinek a megteremtése, közös kutatási programok kezdeményezése és kivitelezése. Szintén ebben az időszakban vette kezdetét az oktatás támogatását célzó vendégtanárprogramok szervezése, valamint a jegyzetkiadási tevékenység is. A filozófia szak oktatói több *szöveggyűjteményt*<sup>7</sup> és *egyetemi jegyzetet*<sup>8</sup> jelentettek meg, ame-

5 Ennek tagjai ebben az időszakban Angi István társult professzor, Demeter Márton Attila tanársegéd, Egyed Péter docens, Gál László docens, Gregus Zoltán gyakornok, Király István docens, Nagy György adjunktus, Szegő Katalin docens, Szigeti Attila gyakornok, Tonk Márton tanársegéd, Ungvári Zrínyi Imre adjunktus, Veress Károly docens, valamint Balázs Sándor, Gáll Ernő, Kallós Miklós doktorátusvezető konzulens professzorok.

6 Sorban kiépültek a szakmai-együttműködési intézményi és személyi kapcsolatok a budapesti, debreceni, miskolci, szegedi filozófia tanszékekkel, a budapesti Hermeneutikai Kutatóközponttal, valamint a MTA Filozófiai Intézetével. Ugyancsak ekkortól kezdtek rendszeressé válni a nemzetközi konferenciákon való részvételek, melyek közül kiemelhetők *A karteziánizmus négy száz éve* címmel 1996-ban Szegeden szervezett nemzetközi konferencia (amelyen Hajós József és Veress Károly is részt vett), illetve *Filozófia az ezredfordulón* címmel a MTA Filozófiai Intézete által 2000-ben Kecskeméten szervezett konferencia (amelyen meghívottaként Egyed Péter és Veress Károly vettek részt).

7 Bevezetővel, jegyzetanyaggal, összekötő szövegekkel, magyarázatokkal ellátott szöveggyűjtemények jelentek meg Orbán Gyöngyi: *Esztétikai olvasókönyv. A szép aktualitása kérdéséhez* és Szegő Katalin: *Reneszánsz gondolkodók; A felvilágosodás gondolkodói* összeállításában (Orbán 1999a; Szegő 1995 és 1996a); a BBTE jegyzetkiadójánál Egyed Péter és Veress Károly válogatásában *Szemiotikai szöveggyűjtemény* (Egyed–Veress 1996), Ungvári–Zrínyi Imre szerkesztésében pedig *Értékelméleti szöveggyűjtemény* (Ungvári–Zrínyi 1999) látott napvilágot.

8 Ilyenek Gál László: *Bevezetés a logikába* (1999a), valamint Veress Károly: *Filozófiai szemiotika* (1999b), illetve *Bevezetés a szemiotikába* (1999c).



lyek elősegítették a filozófiatörténet, logika, etika, szemiotika, esztétika tanulmányozását.

A 90-es évek második felétől jöhetett szóba, hogy az oktatás mellett a *filozófiai kutatás* és *alkotás* is helyet kapjon az egyetemi tevékenységben, s ennek eredményei publikációkban is tükröződjének. A Filozófia Tanszék-csoport magyar tagozatának oktatói és a körülöttük csoportosuló, kutatási feladatokat felvállaló hallgatók a jelenkori filozófiai kutatás olyan fontos vizsgálódási területeibe kapcsolódtak be, mint a fenomenológiai, összehasonlító filozófiatörténeti kutatások (Egyed Péter, Szigeti Attila), a heideggeri filozófiához és a fundamentálonológiaihoz kapcsolódó kutatások (Király István), hermeneutikai, ismeretfilozófiai, kultúrfilozófiai kutatások (Veress Károly), axiológiai, antropológiai, morálfilozófiai kutatások (Ungvári Zrínyi Imre). Ebben az időszakban tovább folytatta *filozófiatörténeti kutatásait*, elsősorban a modern filozófia területén Szegő Katalin, a fiatal kutatók (Balogh Brigitta, Demeter Szilárd, Tonk Márton) szakirányítását is vállalva. Úgyszintén tovább folytatta az *esztétika*, zeneesztétika területén a vizsgálódásait Angi István, a fiatalok közül Gregus Zoltánt is bevonva, aki a filmesztétika és a kép esztétikája, hermeneutikája irányába is tovább tágította a kört. Egyes filozófiai szakterületeken olyan új és egyre határozottabban körvonalazódó kutatások indultak be, amelyek diszciplináris vonatkozásban is kihatottak a képzésre, mivel lehetővé tették új tantárgyak bevezetését a tantervbe. Ilyen mindenekelőtt az *erdélyi magyar filozófiai hagyomány* kutatása, amelyben az oktatótestület majd minden tagja részt vesz,<sup>9</sup> de ténylegesen mint szakterületüket Tonk Márton és Ungvári Zrínyi Imre vállalták fel, akik egyúttal a *magyar filozófia* oktatói is. A magyar filozófiatörténeti és eszmetörténeti kutatásokra serkentőleg hatott egyes oktatók részvétele a miskolci magyar filozófiatörténeti konferenciákon,<sup>10</sup> majd pedig a Kolozsváron szervezett két filozófiatörténeti konferencia.<sup>11</sup> Ebben az időszakban jelentősekké váltak a *politikai filozófia* terén Egyed Péter, majd Demeter Márton Attila kutatásai, aki kezdeményezésére a politikai filozófia új tantervi diszciplinaként jelenik meg a képzésben. Külön említést érdemelnek a Gál László

9 E téren még jelentősek Egyed Péter, Szegő Katalin filozófiatörténeti, Gál László logikatörténeti, Veress Károly hermeneutikai-kultúrfilozófiai kutatásai.

10 A Miskolci Egyetemen 1992-ben a *Gondolatok gondolatokról. A magyarországi filozófia történetéből* című konferenciára, utána pedig 1996-ban az *Alternatív tradíciók a magyar filozófiai kultúrában* című konferenciára került sor. A kolozsváriak közül Egyed Péter, Hajós József (mindkettőn) és Veress Károly (a másodikikon) vett részt.

11 1996 októberében került sor a Diotima Baráti Társaság, a BBTE és az Erdélyi Múzeum-Egyesület közös szervezésében a *Böhm Károly Nemzetközi Konferenciára*, amelyen a kolozsváriak közül Gál László, Hajós József, Köllő Gábor, Nagy

által folytatott *logikai kutatások*, elsősorban a köznyelv logikai viszonyaira irányuló vizsgálódások, amelyek a logikán belül is egy új szakterületet körvonalaznak. Munkássága eredményeként több évtizedes szünet után indult újra a kolozsvári egyetemen a magyar nyelvű logikai kutatás és oktatás, eddigi eredményeit Gál László *Nyelv és logikusság* című munkájában tette közzé, magyar és román nyelven egyaránt (Gál 1999b és 2000). Szintén új tantervi diszciplínaként jelent meg a 90-es évek végén a filozófiai képzésben, Király István kezdeményezésére, az *alkalmazott filozófia*, amelynek oktatását saját alkalmazott filozófiai kutatásaira, illetve az alkalmazott filozófia mibenlétével, az alkalmazás és a filozófia viszonyával kapcsolatban kidolgozott koncepciójára alapozza. Mivel a hermeneutikai és az alkalmazott filozófiai kutatások egyrészt szemléletileg és tematikailag közel állnak egymáshoz, másrészt számos etikai, logikai, politikai filozófiai, filozófiatörténeti probléma vonható be a körükbe, a 90-es évek végére a *hermeneutikai–alkalmazott filozófiai vizsgálódások* a filozófia szak magyar oktatótestületének egy része által felvállalt kutatási témakörre vált. Ennek a több évre kiterjedő kutatási folyamatnak, amelyben az oktatók felsőbb éves egyetemi hallgatókkal, magiszteri hallgatókkal, doktorandusokkal is együttműködnek, már több konkrét eredménye született: 2001 novemberében sor került *A filozófia alkalmazása–alkalmazott filozófia* című konferenciára, valamint a Scientia Kiadó gondozásában 2002-ben megjelent az *Értelmezés és alkalmazás* című gyűjteményes tanulmánykötet.

A hermeneutikai és alkalmazott filozófiai problémákra összpontosító kutatási tevékenység közvetett eredményének tekinthető a Veress Károly szervezésében 2000 őszén beindult *Hermeneutika és kultúra*<sup>12</sup> megnevezésű magiszteri képzés, amely a budapesti Hermeneutikai Kutatóközponttal és az ELTE hermeneutikai doktoriskolájával való szakmai együttműködés kiépítésére is lehetőséget kínál.

György, Ungvári-Zrínyi Imre és Veress Károly vett részt előadással. A konferencia alkalmából a Diotima Baráti Társaság válogatást adott ki Böhm Károly műveiből Ungvári-Zrínyi Imre szerkesztésében *Mi a filozófia?* címmel (Böhm 1996). A konferencia előadásai Egyed Péter szerkesztésében és előszavával jelentek meg a *Böhm Károly és a „kolozsvári iskola”* című kötetben a Pro Philosophia Kiadónál 2000-ben. Ugyancsak 2000-ben került sor egy újabb konferenciára *Filozófia és teológia a magyar eszmetörténetben* címmel a Miskolci Egyetem és a kolozsvári BBTE magyar oktatóinak közös szervezésében, amelyen a kolozsváriak közül Egyed Péter, Gál László, Hajós József, Szegő Katalin, Tonk Márton, Ungvári-Zrínyi Imre, Veress Károly vett részt előadással.

12 Az első évfolyam *A hermeneutika alkalmazása a magyar kultúrában* megnevezéssel indult.

A filozófia magyar nyelvű egyetemi oktatásának az intézményi keretei 1999-től lényegesen kiszélesedtek azáltal, hogy Szegő Katalin kezdeményezésére a nagyváradi Partium Keresztény Egyetemen is kezdetét vette a filozófiai képzés, amelynek megvalósításába a helyi oktatók (Horváth Gizella) mellett kolozsvári oktatók is (Demeter Márton Attila, Tonk Márton, Veress Károly) bekapcsolódtak. A következő években az oktatói testület fiatalokkal bővült (Balogh Brigitta, Demeter Szilárd, Györgyjakab Izabella, Veres Zoltán).

Utaltunk már arra, hogy a 90-es évek előtt az erdélyi magyar kultúrában nem alakult (nem alakulhatott) ki a filozófiai kutatásnak és alkotásnak szervezett, intézményes kerete, s ily módon intézményi hagyományról sem beszélhetünk. Ebben a tekintetben a legkézzelfoghatóbb s egyszersmind talán a legeredményesebb változást az 1997-ben Kolozsvár filozófiai közössége (oktatók, diákok, szakmabeliek stb.) által életre hívott s jelenleg is működő Pro Philosophia Alapítvány jelentette. Bár nem helyettesítheti az önálló filozófia intézetet, megalakulásától kezdve az alapítvány egy sor kutatásnak, rendezvénynek, kiadványnak szolgál háttérintézményül, ezáltal mintegy összefogva, egységes szervezeti struktúrába vonva a 90-es évek meglehetősen szerteágazó filozófiai vállalkozásait. Kutatási programjai mindenekelőtt az erdélyi filozófiai hagyomány feltárásához, kritikai recepciójához kapcsolódnak, vagy legalábbis e téren mutatkoznak meg leginkább konkrét, programatikus megvalósításai (mint amilyen *A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai* c. kiadványsorozat). Ugyanakkor az alapítvány intézményes keretül szolgál egyéb – műhelyszerű – csoportosulások politikaelméleti, fenomenológiai, illetőleg hermeneutikai kutatásaihoz is, és szervezője, lebonyolítója jó néhány, elsősorban a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen zajló magyar nyelvű filozófiaoktatást támogató vendégtanárprogramnak.<sup>13</sup> Ezen túlmenően az alapítvány szakmai közlésteret is biztosít: rögtön megalakulását követően a Pro Philosophia Alapítvány átvette az 1994-ben létrejött

13 Ezen programok keretében olyan szakemberek tartottak előadás(sorozat)okat a BBTE-n, mint Boros Gábor (Budapest, ELTE), Borsi Kálmán Béla (Budapest, Történettudományi Intézet), Csejtei Dezső (Szeged, SZTE), Fabiny Tibor (budapesti Hermeneutikai Kutatóközpont), Fehér M. István (Budapest, ELTE), Gyenge Zoltán (Szeged, SZTE), Hell Judit (Miskolc, ME), Heller Ágnes (New York, Hannah Arendt University), Karikó Sándor (Szeged, JGYTF), Kósa-Szántó Vilma (New School for Social Research), Laczkó Sándor (Szeged, SZTE), Lendvai L. Ferenc (Miskolc, ME), Loboczky János (Eger, EKTF), Losoncz Alpár (Szeged, SZTE), Mezei Balázs (Budapest, ELTE), Sümegi György (Szombathely), Tallár Ferenc (Szombathely), Tengelyi László (Budapest, ELTE), Vajda Mihály (Debrecen, KLTE), Zsolnai László (Budapest, BKÁE).

*Kellék* című filozófiai folyóirat fenntartását és megjelentetését, 1999-től pedig kiadóként is működik.<sup>14</sup>

A filozófiai tevékenységekről alkotott összképbe a *középiskolai filozófiaoktatás* is beletartozik, amely folyamatosan zajlott a 89 előtti és utáni időszakban egyaránt. A 90-es években e téren is bekövetkezett egy sor strukturális és tartalmi változás. Az előző évtizedek ideologizált és a marxista szemléletnek alárendelt filozófiaoktatásával szemben a 90-es években nem annyira az egyik vagy a másik irányzat mellett elkötelezett, mint inkább a filozófiai nézőpont, látásmód érvényesítésére, a szabad érvelés, véleménynyilvánítás, reflexió gyakorlására rávezető, az alternativitás irányában is nyitott filozófiaoktatás lehetőségei bontakoztak ki. Ezzel egyidőben a középiskolai filozófiaoktatás köre is lényegesen kitért, kiegészült a logika tanításával, s kapcsolatba került a filozófiához közel álló szakterületek ismereteit forgalmazó opcionális tantárgycsomagok oktatásával. Ugyanakkor a filozófia szak fiatal végzőseit a 90-es évek folyamán jelentős mértékben szakmai elhelyezkedéshez juttató középiskolai filozófiaoktatásban – még ha egyelőre alkalmilag vagy szórványosan –, a filozófiatanárok számára is lehetőségek nyílnak a filozófiai kutatásban és alkotásban való részvételre. A filozófiai publikációk tanúsága szerint a már az előző időszakban is rendszeresen (Fábián Ernő) vagy szórványosan (Bakó Rozália, Horváth Gizella, Király Béla, Németh Csaba) publikáló filozófiatanár-szerzők neve mellé új nevek sorakoznak fel (Borsos Szabolcs, Fülöp Zoltán, Kálmán Ungvári Kinga, Kósa István, Petres László).

## 5. A kiadványok

A 89-es rendszerváltás felgyorsult folyamataira, új tapasztalataira irányuló filozófiai reflexió termékei azonnali szellemi reagálásokként, publicisztikai formában, sokszor a napi sajtó hasábjain jelentek meg (*A Hétfőben*, az *Európai Időben*, az országos és megyei napilapokban), vagy értelmiségi összejöveteleken, vitafórumokon<sup>15</sup> hangzottak el. Ebben az

14 A Pro Philosophia Alapítvány által felvállalt programok közül még említésre érdemes, szintén az intézményesülés erőterében elhelyezhető hiánypótló vállalkozásként, a filozófiai szakkönyvtár létesítése, mely mára már néhány ezer kötetet számlál.

15 1990–1992 között *A Hétfő* szerkesztősége (Rostás Zoltán) és a csíkszeredai Kommunikációs Antropológia Munkacsoport szervezésében Csíkszeredában és Sepsiszentgyörgyön több ilyen eszmecsere került sor, amelyeken számos filozófiai képzéssel rendelkező értelmiségi is részt vett, és a felvetett közéleti problémák együttes filozófiai-szociológiai-antropológiai megvilágításba kerültek (Veress 1990, 1991, 1992).

időszakban Balázs Sándor, Egyed Péter, Fábián Ernő, Gáll Ernő, Magyarai Nándor László, Magyarai Vincze Enikő, Salat Levente, Veress Károly számos olyan elemző vagy kritikai hangvételi cikket tettek közzé a napi sajtóban, amelyekben hozzászóltak a demokrácia folyamatainak, a civil társadalom szerveződésének, a különböző tudattartalmak és magatartásformák megnyilvánulásainak egy-egy konkrét problémájához, és filozófiai ismereteikre, képzettségükre támaszkodva igyekeztek megvilágítani egy-egy hirtelen felkapottá vált fogalom, előtérbe kerülő kulturális vagy politikai jelenség lényegét. Hasonló folyamat zajlott le a különböző vitaforumok, értelmiségi találkozók esetében is. Az új politikai helyzet, intézményi struktúrák, életformák viszonylagos stabilizálódásával a filozófia fokozatosan visszahúzódott a publicisztikából és a közéleti problémák szervezett vagy nyilvános megvitatásából.

### 5.1. Könyvek, kötetek

A filozófiai kiadványok sorában fontos helyet foglalnak el azok a tanulmány- és esszékötetek, amelyek részben 89 előtti, addig publikálatlan vagy éppenséggel újraközölt írásokat tartalmaznak, s ily módon kapcsolatot teremtenek, mintegy hidat vernek a 80-as és 90-es évek problémafeltevéséi között, sokszor már önmagában ezzel a gesztussal is láttatva azt, hogy az alapvető, filozófiailag releváns létproblémák a megváltozó életkörülmények dacára sem veszítenek aktualitásukból, illetve azt, hogy éppen ezen a szembeütő aktualitáson mutatkozik meg a változások felszínes mivolta és a változásokhoz fűződő elvárásaink illuzórikus jellege. Mindez elsősorban az idősebb értelmiségi nemzedék és a középnemzedék sorából kiemelkedő alkotókra vonatkozik, akik szellemi-erkölcsi képzettségéhez, értelmiségi tudatához az előző időszakban a cselekvő részvétel és a közösségi értékekért való felelősségvállalás igénye is szervesen hozzátartozott. Az idősebb korosztályhoz tartozó gondolkodók esszéköteteikben a 90-es években keletkezett írások mellett számos korábbi írásukat is (újra)publikálták, ezzel is jelezve, hogy a cselekvő részvétel és a kisebbségi közösség sorsproblémái iránti felelősségvállalás a megváltozott körülmények között sem vesztett aktualitásából, mi több, új lehetőségekkel bővült, illetve új típusú határai mutatkoznak meg. Ez olvasható ki többek között Gáll Ernő *A felelősség új határai* című esszékötetéből (Gáll 1999). Fábián Ernőnek *Az értelem keresése* című könyve arra figyelmeztet, hogy az értelmes cselekvés lehetőségei és határai, a szabadság racionális lehető-

ségfeltételei most is éppúgy tisztázásra szorulnak, mint az előző időszakban, s e téren továbbra is meríteni érdemes a morálisan és politikailag hiteles tetteket megvalósítani képes nagy elődök példáiból (Fábián 1994). Nagy György *Eszmék, intézmények, ideológiák Erdélyben* címmel megjelent, a 70-es évek elejétől a 90-es évek végéig született tanulmányait magában foglaló kötete ugyancsak a 89-es fordulaton átívelő egységes filozófiai perspektívába helyezett történeti példák és aktuális elemzések tükrében világítja meg a kisebbségi intézmények és ideológiák szerkezeti összefüggéseit, működési mechanizmusait, megnyitva ezáltal a kisebbségi létmegértés filozófiai útjait (Nagy 1999a). Ebben a problémakörbe illeszkedik bele Balázs Sándor nagylélegzetű filozófiai elemzése a kisebbségi identitás problémaköréről, amely bár a 80-as évek második felében íródott, 90-es évekbeli megjelenésével ugyancsak a probléma aktualitását és az erre irányuló filozófiai vizsgálódások érvényességét támasztja alá (Balázs 1995a). Ugyancsak ebbe a körbe illeszkedik a gondolkodók közép-nemzedékéhez tartozó Egyed Péter *Az ész hieroglifái* című „filozófiai olvasónaplója”, amelyben a 80-as és a 90-es években keletkezett írások arra a közös alapgondolatra épülnek, hogy a racionalitás, az individualitás, a személyes szabadság és az emberi autonómia értékei változatlanul érvényesek maradnak, és a filozófiai elgondolásnak ugyanazzal a kritikai beállítódással kell közelítenie a velük kapcsolatos, változásban levő tapasztalatok tartalmához (Egyed 1993a).

A filozófiai kiadványok sorában viszonylag egységes tömböt alkot a *Korunk* c. folyóirat mellett működő Komp-Press – Korunk Baráti Társaság Kiadónál megjelentetett *Ariadné Könyvek*-sorozat, amely a 90-es évek legjelentősebb, legszínvonalasabb esszékötet-sorozata Erdélyben. Ebből a sorozatból – amelynek kiadványai a szellemi kultúra majd minden területét átfogják, és sok esetben a filozófiai reflexiót sem nélkülözik – csak azokra a kötetekre térünk ki, amelyeknek a szerzői végzettségük és foglalkozásuk szerint hivatásos filozófusok, vagy amelyekben egyértelműen filozófiai témák kerülnek megvizsgálásra, illetve határozottan filozófiai megközelítési módok, álláspontok érvényesülnek. Ezek a kötetek olyan esszégyűjtemények, amelyek a szerzők egy-egy hosszabb alkotói periódusából összeválogatott írásokat tartalmaznak és rálátást nyújtanak a filozófiának a kultúrában játszott szerepével kapcsolatos álláspontjukra. Ennélfogva e kötetek tartalmában jól nyomon követhető az előbbiekben felvázolt szellemi folyamatok alakulása, annál is inkább, mivel zömükben – egy-két idősebb és fiatalabb szerzőt leszámítva – az értelmiségi közép-nemzedékhez tartozó szerzők szövegeit tartalmazzák.

Az idősebb szerzőktől származó kötetek közül mindjárt megemlíthető Balázs Sándor *Filozofikák és töprengések* című könyve, amely két vonatkozásban is érdekes: egyrészt mert egyedül képviseli a 90-es évek filozófiai kultúrájában a filozófiai aforizma műfaját, másrészt azért, mert a szerző itt közli újra azokat a 80-as évek vége felé keletkezett nagy hatású filozófiai elemzéseit (pl. *A corrida erkölcsse, Müller felelőssége*), amelyekben a totalitarista hatalom és a moralitás lényegi összefüggéseit tárja fel (Balázs 1999). Szintén az idősebb nemzedék képviselőjében gyűjtötte össze kötetbe zömében a 80-as években keletkezett esztétikai tanulmányait, esszéit Angi István *Az esztétikum zeneisége* című könyvében (Angi 2001). Ezek a többnyire az esztétikum és a zene kapcsolatára összpontosító reflexiók kivezető útkereséseknek tekinthetők a 70-es és 80-as évek strukturalista szemléletmódjából, olyan – a szerző megfogalmazása szerint – „prehermeneutikus elemzések”-nek, amelyek éppen ennek a törekvésnek köszönhetően mindmáig megőrizték az aktualitásukat.

A sorozaton belül viszonylag egységes tematikai tömböt jelenítenek meg Egyed Péter *A jelen-létről* (Egyed 1997b), Salat Levente *Philippika az idő ellen* (Salat 1996), Veress Károly *Paradox (tudat)állapotok* valamint *Kisebbségi létproblémák* című könyvei (Veress 1996 és 2000c). Az e kötetekben levő írások jó része az évtized első felében, illetve közepén született. Számos olyan szöveg található közöttük, amelyek a 80-as évek gondolkodásmódjával és a szerzőket akkor foglalkoztató tematikával teremtenek kapcsolatot, illetve olyanok, amelyek a rendszerváltás társadalmi, politikai és kulturális folyamataival kapcsolatos filozófiai reflexiókat tartalmaznak és tematikailag valamint módszertanilag körvonalazzák, betájolják a 90-es évek elejétől kibontakozó filozófiai aktivitás fontosabb érdeklődési köreit, vizsgálódási irányait. Az írások döntő többsége a kisebbségi lét filozófiai elgondolási lehetőségeit járja körül, feltérképezve azokat a dimenziókat, amelyekben a létproblémákkal kapcsolatos univerzális filozófiai előfeltevések, a régióra és korunkra jellemző kisebbségi létezés politikai, kulturális, egyéni és közösségi aspektusaival kapcsolatos tapasztalatokkal szembesülnek. Ily módon a filozófiai reflexió fókuszába állítják az egyéni és közösségi létezés, a kisebbségi létlehetőségek és a nemzeti létkeretek, a személyi szabadság és a közösségi elkötelezettség, az autentikus emberi létezés és a lelki, szellemi, morális és cselekvési autonómia lehetőségeinek a vizsgálatát. Az írások jelentős része arra vállalkozik, hogy a filozófia kritikai funkcióját érvényesítse a kultúrában, a szellemi helyzet, az értelmiségi tudat, a térségre jellemző domináns ideológiák lehetőségfeltételeinek a tisztázására, a különböző diskurzustípu-

sok érvényességi körének, határainak a megvonására törekedve. Ezekben a kötetekben ugyanakkor számos írás – önreflexív irányultsággal – az értelmiségnek és a filozófiának a státusával, a kisebbségi kultúrában és a térségre jellemző nacionalista, totalitarista ideológiai hagyomány és az újraélesztendő liberális szemléletmód konfliktusának kontextusában betöltött szerepével foglalkozik, valamint azokkal a szellemi helykeresési törekvésekkel, amelyek a modernitás erőteljes beidegződéseit kilendíteni igyekvő, a posztmodern horizontjába helyezkedő filozófiai kísérleteket, problémafeltevéseket jellemzik.<sup>16</sup>

A sorozatban helyet kaptak olyan kötetek is, amelyeket viszonylagos tematikai egységesség jellemez, mivel a kortárs filozófiának egy-egy önálló problémakörére összpontosítanak, jelezve ezzel bizonyos fokú szakosodási törekvéseket is, illetve előrevetítve fontos vizsgálódási irányokat, amelyek mentén egyre erőteljesebbekké válnak a filozófiai kutatások. E tekintetben a sorozat reprezentatív alkotása V. Király István *Határ – Hallgatás – Titok* című könyve, amely a szerzőnek a 70-es évek közepétől a 90-es évek közepéig keletkezett tanulmányait, esszéit tartalmazza, felvázolva annak a szellemi útnak az ívét, amelyet a szerző a kantiánus filozófiával és a lukácsi gondolkodásmóddal való találkozástól a fenomenológián és az egzisztencializmuson keresztül a heideggeri fundamentálon ontológiáig bejárt (Király 1996). A látszólagos nagy távolságok ellenére az írások közös tematikai mozzanata a titok és a hozzá kapcsolódó kulturális és társadalmi jelenségek lényegének filozófiai megvilágítása, amelynek során a filozófia mibenlétére, feladataira vonatkozólag is egy új látásmód bontakozik ki. E kötetben felmerülő problémák továbbgondolására, a filozófiai elemzésnek az időbeliség viszonyaira és a filozófia alkalmazásának lehetőségeire kiterjesztett tárgyalását a szerző egy újabb könyvében végzi el – *Filozófia és Itt-lét* –, amely bár kiadványként nem tartozik a sorozathoz, tematikailag mégis szervesen beleilleszkedik ennek problémakörébe (Király 1999).

A 90-es években kibontakozó erdélyi magyar filozófiai gondolkodásnak és kutatásnak két másik fontos irányát jelzi Ungvári Z. Imre *Változó értelemben* című könyve (1998). Ezek a szerző fő kutatási területei: az egyik a magyar filozófia története, amelyet a kötetben a karteziánizmus hagyományával és Böhm Károly filozófiájával foglalkozó tanulmányok

16 E kötetekben található írások önreflexív jellegére – mint közös vonásra – helyezi a hangsúlyt Cs. Gyimesi Éva *Értelmiségi önreflexiók* című átfogó összegező és értékelő tanulmánya is (Cs. Gyimesi 1998. 110–124.)



képviselnek, a másik pedig a kötet második felében helyet kapó írások révén megjelenített morálfilozófia.

A fiatalabb, a 90-es években formálódó nemzedéket egyedül Demeter M. Attila képviseli *A jó államtól a demokratikus államig* című könyvével, amely sajátos szemléletmódjával és tematikai egységességével egy új szakterületet határol körül az erdélyi magyar filozófiai gondolkodás számára: a politikai filozófiát. A kötetben található esszék széles ívben fogják át a politikai filozófiai gondolkodás problémakörét az arisztotelészi koncepció korszerű interpretációjától a kortárs politikai filozófiában fellelhető problémafeltevéséig (Demeter 2001).

Végül, ugyancsak ebben a kontextusban, Orbán Gyöngyi *Háttérelmezések* című kötete sem maradhat említés nélkül. Bár a szerző végzettsége szerint nem tartozik a filozófia szakosok köréhez, a sorozatban megjelent könyve szemléletmódjával és megvalósított szándékával egyetemben kiváló példát szolgáltat arra, hogy hogyan lehet újragondolni a filozófiai hermeneutika alapján az esztétika, irodalomelmélet és pedagógia lényeges kérdéseit (Orbán 2000).

A Komp-Press – Korunk Baráti Társaság filozófiai tárgyú kötetei mellett az utóbbi évek filozófiai könyvkiadásának jelentős hozadékát képezi a Pro Philosophia Kiadó által 1999-ben elindított, *A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai* című sorozat Laczkó Sándor és Tonk Márton szerkesztésében, melynek célja az erdélyi magyar filozófia és társadalomelmélet jelentős alkotásainak kiadása, illetve kritikai, gondozott újrakiadása. A sorozatnak eddig négy kötete jelent meg, amelyek Bartók György, Somló Bódog, Tavasz Sándor írásait (Bartók 2001; Somló 1999; Tavasz 1999), illetve a Böhm Károly konferencia előadásait tartalmazzák (Egyed szerk. 2000).

Az erdélyi magyar filozófiai hagyományhoz kapcsolódó szövegek közzlése mellett a Pro Philosophia Kiadó a filozófia oktatásába bekapcsolódó kortárs szerzők munkáinak kiadását is felvállalja. Itt jelent meg – a Polis Kiadóval közös kiadásban – Veress Károly nagyobb lélegzetű munkája *A nemzedékváltás szerepe a kultúrában* címmel, amelyben a szerző a kulturális folyamatok és a nemzedékváltások kapcsolatának interdiszciplináris szemléletű vizsgálatára vállalkozik kultúrfilozófiai, szociológiai, antropológiai és hermeneutikai szempontok bevonásával (Veress 1999a). Ugyancsak itt jelent meg Orbán Gyöngyi az *Ígéret kertje* című könyve, amely egy rendszeres hermeneutikai esztétika kifejtésére irányuló első vállalkozásnak tekinthető (Orbán 1999b). Szintén a Pro Philosophia Kiadó tette közzé Gál László már említett *Nyelv és logikusság* című

könyvét. Végül a kiadó külön érdemének tekinthető, hogy fiatal filozófiai szerzők első kötetének a megjelentetésére is vállalkozik. Az első lépést ebben az irányban Györgyjakab Izabella *A szavak színéváltozása* című kötete jelenti, amelyben a szerző új szempontokat keres Wittgenstein filozófiájának a megközelítéséhez (Györgyjakab 2000).

A 90-es évek végén más kiadóknál is jelentkeznek fiatal filozófiai szerzők olyan művekkel, amelyek szintén az erdélyi magyar filozófiai gondolkodás új útkereséseit jelzik. A marosvásárhelyi Mentor Kiadónál jelent meg Borsos Szabolcs *A létalkotó személy* című kötete, amelyben a szerző a vallásfilozófia tágabb összefüggéseibe helyezve és aktuális értelmezési szempontok szerint vizsgálja a perszonalizmus kérdéseit (Borsos 1997). Egy magánkiadónál jelentette meg Szabó Tünde *Derrida és a kérdés* című könyvét, amelyben a kérdés problémakörét járja körül Derrida szövegeiben, a dekonstrukció kontextusában (Szabó 2000).

## 5.2. Folyóiratok

A 90-es évek folyamán megjelenő filozófiai periodikák között egyetlen magyar nyelvű kiadvány található Erdélyben, az 1994-ben alapított *Kellék*,<sup>17</sup> amely mindmáig az egyedüli jelentős filozófiai szakfolyóirat az erdélyi magyar kultúrában. A *Kellék* mindvégig a 90-es években (és ma is) az Erdélyben, magyar nyelven megjelenő egyetlen filozófiai szaklap volt és maradt. Tematikus számaival 1994 óta jelentkezik több-kevesebb rendszerességgel. Témakatalógusa meglehetősen változatos, így szentelt már számot fennállása óta Nietzschének (1995/3), az irodalomfilozófiának (1996/6), a fenomenológiának (1997/7), Platónnak (1997/8-9), Heideggernek (1999/13), Borgesnek (2000/14), Wittgensteinnek (2000/15-16), a nacionalizmusnak (2001/17) és a hermeneutikának (2001/18-19-20). A nyugat-európai gyakorlattól eltérően tehát a *Kellék* nem csupán egyetlen filozófiai aldiszciplína szakfolyóirata. A közölt szövegek műfaját alapul véve leginkább filozófiai esszé-folyóiratnak lehetne nevezni. Mind a hangsúlyos

17 A *Kellék* főszerkesztője Tonk Márton, alapítótagjai Demeter Attila, Ilyés Szilárd, Szigeti Attila, Tonk Márton. Mellettük később még bekapcsolódtak a szerkesztési munkába Balogh Brigitta, Demeter Szilárd, Gregus Zoltán, Györgyjakab Izabella, Lovász Andrea. Az utolsó (18–19–20.) *Kellék*-szám felelős szerkesztői Balogh Brigitta és Demeter Szilárd.

A *Kellék* 11–12-es számában tették közzé először a szerkesztőbizottság összetételét: Csejtei Dezső, Egyed Péter, Laczkó Sándor, Losonczi Alpár, Szegő Katalin, Ungvári-Zrínyi Imre, Vajda Mihály, Veress Károly.

esszéisztikus jelleg, mind pedig a szerteágazó tematika arra vallanak, hogy a *Kellék*nek a szerkesztők egyfajta popularizáló, a filozófiát népszerűsítő küldetést is szántak.

Minthogy a folyóiratot a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Filozófia Tanszékcsoportja mellett működő Pro Philosophia Alapítvány adja ki, a honi szerzők többsége értelemszerűen az egyetemen kapcsolatban álló szakember, legtöbbször egyetemi oktató. Éppen ezért a *Kellék*ben megjelentetett reprezentatív szövegeknek azokat fogjuk tekinteni, amelyek valamilyen módon összefüggnek az egyetemen folyó oktatással és kutatással.

A *Kellék* egyik rendszeresen visszatérő rovata az ún. *Magyar filozófia* rovat, amelynek keretein belül egyszerre kerülnek közlésre régebbi erdélyi magyar filozófusok eddig még nem publikált szövegei (lásd pl. Tavasz Sándor: *Az idealizmus és az egzisztencializmus*), általában a nemzeti filozófia lehetőségeit boncolgató teoretikus írások (mint pl. Demeter Attila: „*Nemzeti*” *filozófia*), az erdélyi magyar filozófia hagyományait tudományos érvénnyel feltáró és elemző filozófiatörténeti tanulmányok (mint pl. Ungvári-Zrínyi Imre: *Erdélyi magyar kartezianizmus a 17. században*), illetve a régebbi erdélyi magyar filozófusok szövegeinek kritikai újradáradását méltató recenziók (a *Kellék* 2000/14. számában<sup>18</sup>). Ugyancsak ebben a rovatban jelennek meg a kortárs erdélyi magyar szerzőkről írott recenziók is. A *Kellék* 1998/11-12. összevont számaiban közölt recenziók mintegy áttekintését adják a 90-es évek addigi filozófiai könyvkiadásának. Olyan szerzők könyveiről készült recenzió, mint Borsos Szabolcs, Egyed Péter, Gáll Ernő, Király V. István, Salat Levente, Veress Károly.<sup>19</sup> Végül, szintén a *Magyar filozófia* rovatban kapott helyet a *Kellék* 4–5. számában az az interjú-sorozat, amelyet a lap szerkesztői a filozófia szak magyar tagozatának akkori tanáraival készítettek. Egyed Péter, Gál László, Szegő Katalin, Ungvári-Zrínyi Imre, Veress Károly válaszaiból a filozófia magyar nyelvű művelésének és oktatásának a 90-es évek közepére jellemző erdélyi helyzetéről eléggé részletező és árnyalt kép bontakozik ki.

18 Ebben a számban két Pro Philosophia-kiadványról (Tavasz Sándor: *Válogatott filozófiai írások* és Somló Bódog: *Értékfilozófiai írások*) közöl recenziót Zalatnay István, illetve Demeter Szilárd.

19 A recenziók szerzői Balogh Brigitta, Dávid István, Demeter Attila, Demeter Szilárd, Györgyjakab Izabella, Taraş György, Zágoni Balázs. Ezekon kívül a *Kellék*ben több-kevesebb rendszerességgel jelentek meg recenziók a magyar és az európai filozófiai irodalom számos fontos kiadványáról. Az 1-es, 3-as, 4–5-ös, 13-as, 18–19–20-as számokban is található recenziók Csíki Huba, Demeter Attila, Demeter Szilárd, Györgyjakab Izabella, Ilyés Szilárd, Szigeti Attila, Tonk Márton tollából.

Noha önálló rovatot a *Kellék* egyetlen száma sem szentel a diszciplínának, esetről esetre megjelennek a folyóiratban a tág értelemben vett kultúrfilozófiával foglalkozó tanulmányok. Példaként Veress Károly szövegeit említhetjük (*Képzés és kultúra; A nemzedék fogalmáról – filozófiai megközelítésben*). Az ide kapcsolódó hermeneutikai kutatások eredményei, egy önálló rovat keretében, a *Kellék* 2001/18-19-20. összevont számaiban kerültek közlésre.<sup>20</sup>

A magyar filozófiával, kultúrfilozófiával, hermeneutikával foglalkozó szövegek mellett a *Kellék* kitartónak mondható rendszerességgel közöl honi szerzőktől esztétikai, irodalomelméleti vagy – tágabban – műfajelméleti szövegeket. Ezen szerzők közé tartoznak: Angi István (*Múzsák testvérisége ma*), Gregus Zoltán (*Művészi appercepció és transzcendentális fenomenológia; Kép és logosz*), Szilágyi Júlia (*Platón, Picasso és az eszményi asztal*), Visky András (*A színházi kép*) vagy Pethő Ágnes (*Film a médiumok útvesztőjében*).

Úgy tűnik, hogy akár a mindenkori szerkesztői szándékon túlmenően is, a vallásfilozófia az egyik olyan filozófiai diszciplína, mely gyakran és érdemben foglalkoztatja a honi szerzőket. Példa gyanánt Szegő Katalinnak két, a *Kellék*ben közölt szövegét (*A görög filozófia és a szentpáli levelek*, illetve a *Világnézet-e a vallás?*), valamint Tonk Márton tanulmányát (Leszek Kolakowski: *A vallás*) említhetnénk.

Természetesen mindig a szerkesztői politikáé a végső szó annak tekintetében, hogy mi, milyen tematikában és milyen rendszerességgel kerül közlésre. Így a *Kellék* sem tekinthet el szerzői gárdájának és potenciális olvasótáborának preferenciáitól és érdeklődési területétől. A fentiek alapján, mintegy summázva az eddigieket, elmondhatjuk, hogy – túl a szerkesztői politika törekvésein és a szerkesztésben, lapkiadásban érvényesülő esetlegességeken – a *Kellék*ben publikáló szakembereket mindenekelőtt az erdélyi magyar filozófia múltja és jelene, illetve a kultúra és a kultúrával kapcsolatos jelenségek (vallás, irodalom, művészet stb.) értelmezése foglalkoztatja.

A nem kizárólag filozófiai folyóiratok közül a 90-es évek folyamán (tulajdonképpen az előző évtizedek hagyományát folytatva) a *Korunk* maradt az a reprezentatív kulturális folyóirat, amely a filozófiához kapcsolódó írások közlését is felvállalta. Végiglapozva azonban a 90-es években megjelent *Korunk-számokat*, rögtön szembetűnővé válik, hogy a filozófia mégsem fog-

20 Ebben a számban egy önálló laptestben (Mesteriskola) mutatkoznak be írásaikkal a *Hermeneutika és kultúra* magiszteri képzés oktatói és hallgatói.

lal el olyan jelentős teret a lap anyagában, mint amilyenre egy magát a kezdetektől fogva világnézeti lapként definiáló kiadvány esetében erre számítani lehetne. Filozófiai témájú cikkek, esszék, tanulmányok, recenziók a 90-es évek *Korunk*jában meglehetősen esetlegességgel, szórványosan jelentek meg, s e megjelenések mögött is csak ritkán ismerhető fel határozottabb szerkesztői koncepció. Ebben nyilván szerepet játszik az, hogy az utóbbi években a *Korunk* szerkesztősége rátért a súlypontos, tematikus számok összeállítására, valamint az is, hogy a lapnak hosszú ideig nem volt filozófia szakos szerkesztője. 2000-től ez a probléma megoldódott, mivel Demeter Szilárd személyében filozófia szakos szerkesztőt is alkalmaztak.

A *Korunk*ban megjelent, filozófiai témájú vagy filozófiával kapcsolatos írások problémaköre, tematikája nagyvonalakban beleilleszkedik azokba a szellemi folyamatokba, amelyeket előzőleg már a könyvkiadás kapcsán is felvázoltunk. A 90-es évek első felében Kereskényi Sándor és Salat Levente szerkesztői ügyszeretetének köszönhetően a *Korunk*ban számos olyan, a rendszerváltás jelenségeire reflektáló írás jelent meg, amelyek a filozófiai nézőpontot is beépítették a jelenségek elemzésébe-értelmezésébe. Szerzőik között ott találjuk Balázs Sándor, Egyed Péter, Fábián Ernő, Gáll Ernő, Salat Levente nevét (Balázs 1992, 1993; Egyed 1990, 1991a, 1991b, 1993b, 1993c, 1994; Fábián 1990; Gáll 1990a, 1990b; Salat 1990, 1993). Ezen túlmenően, ebben az időszakban a *Korunk* számos román és nyugati szerző írását publikálta fordításban, és viszonylag jelentős teret kaptak a magyarországi filozófiai szerzők is. A *Korunk* a későbbiekben is helyet adott a kisebbségi létproblémákat és a hozzájuk kapcsolódó értelmiségi attitűdöket filozófiailag is megvilágító írásoknak. Balázs Sándor, Egyed Péter, Fábián Ernő, Nagy György több ilyen tanulmányt, esszét közölt (Balázs 1995b; Egyed 1999a, 1999b; Fábián 1995, 1999; Nagy 1999b). Ugyancsak figyelmet szentelt a *Korunk* az egyetemkérdésnek, lehetőséget teremtve az egyetemesszme filozófiai megvizsgálására is. Ez a problémakör önálló számban is helyet kapott.<sup>21</sup> Az említetteken kívül a *Korunk*ban a 90-es évek folyamán számos fontos filozófiai esszé és tanulmány is megjelent Angi István, Egyed Péter, V. Király István, Orbán Gyöngyi, Szegő Katalin, Szilágyi Júlia, Ve-

21 Az 1997/4. szám teljes egészében Egyetem-szám volt. Itt közölte Balázs Sándor *Önazonosságunk, kultúránk, egyetemünk* című írását (1997). Ugyancsak ebben a számban jelent meg Veress Károly *Az egyetem filozófiája* című tanulmánya (1997a). Korábban Veress Károly a filozófia egyetemi oktatásának kérdéskörével is foglalkozott a lapban (1994). A *Korunk* úgyszintén közölte Gáll Ernő–Magyar Vincze Enikő közös tanulmányát: *Az erdélyi magyar egyetem – szimbolikus mezőben* (1995).

ress Károly tollából (Angi 1994; Egyed 1996, 1997, 2000, 2000; Király 1990, 1991, 1995; Orbán 1990, 1992, 1995; Szegő 1994; Szilágyi 1994; Ungvári-Zrínyi 1996; Veress 1999). A *Korunk* 2000-es évfolyamában két olyan tematikus számot is szerkesztettek, amelyekben csoportosan kaptak helyet a központi témához kapcsolódó filozófiai írások szerzői. Az 1-es szám *Autonóm ember* címmel az autonómia kérdését állította középpontba (Demeter 2000a; Egyed 2000a; Ungvári-Zrínyi 2000a; Veress 2000a), a 10-es szám pedig *Magyar kereszténység–Magyar bölcsélet* címmel a magyar filozófiatörténet és eszmetörténet körébe illeszkedő tanulmányokat közölt (Szegő 2000b; Ungvári-Zrínyi 2000b; Veress 2000b). Végül azt is fontos megjegyezni, hogy a *Korunk*, bár rendszertelenül, de helyet adott a filozófiai témájú könyvekről szóló, illetve filozófiával foglalkozó szerzők által írt recenzióknak is. Demeter M. Attila, Demeter Szilárd, Kálmán Ungvári Kinga, V. Király István, Orbán Gyöngyi, Tonk Márton, Veress Károly tollából olvashatók recenziók mind a romániai filozófiai könyvtermés egyik-másik darabjáról, mind pedig külföldi kiadványokról.

Egy másik fontos folyóirat, amely az erdélyi magyar nyelvű filozófiai irodalom közlésére vállalkozik az utóbbi években, az *Erdélyi Múzeum*, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti- Nyelv- és Történettudományi, valamint Jog-, Közgazdaság és Társadalomtudományi Szakosztályainak közlönye. Az *Erdélyi Múzeum* 1998-tól, amikortól Veress Károly is tagjává vált a lap szerkesztőségének, rendszeresen közöl filozófiai tanulmányokat és recenziókat. Ezek között nemcsak olyanok találhatók, amelyek a magyar filozófia és kultúra kérdéseit vizsgálják, hanem olyanok is, amelyek betekintést nyújtanak a kortárs filozófiai gondolkodás alapvető problémáiba. A multikulturalitás kérdésköréről Balázs Sándor, jelenkori filozófiai kérdésekről Egyed Péter, Györgyjakab Izabella, Kósa István, Markó Lehel, morálfilozófiai kérdésekről Gáll Ernő, politikai filozófiai kérdésekről Demeter M. Attila, Ilyés Szilárd-Zoltán, Jakab Dénes, logikai problémákról Gál László, filozófiatörténeti problémákról Forrai Réka, Tonk Márton, a kultúra és a filozófia viszonyáról Veress Károly közölt tanulmányt a lapban. A felsorolásból is kitűnik, hogy az *Erdélyi Múzeum* a fiatal kutatók, szerzők jelentkezésének is teret nyújt. A tanulmányokon túlmenően az *Erdélyi Múzeum* Szemle rovatában számos olyan recenzió is megjelent, amelyek az erdélyi magyar filozófiai könyvtermés bemutatására vállalkoztak. A recenziók szerzői között találjuk Angi István, Demeter Attila, Gáspár Emese, Kálmán Ungvári Kinga, Szigeti Attila, Ungvári Zrínyi Imre, Tonk Márton, Veress Károly nevét.

Az Erdélyi Múzeumban közölt tanulmányokon kívül a filozófiai irodalom az Erdélyi Tudományos Füzetekben is helyet kapott. A Füzetek 233. száma *Dialógus és retorika* címmel jelent meg, és olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyek – többek között – a filozófiai hermeneutika, kommunikáció, retorika viszonyát is vizsgálják.

A 90-es évektől kezdődően magyar nyelvű filozófiai szövegeknek is helyet ad a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Filozófia Tanszékcsoportjának folyóirata, a *Studia*.<sup>22</sup> Lévén a filozófia szak – mondhatni – „hivatalos” kiadványa, szerzőit teljes egészében az egyetem oktatói vagy az egyetemhez valamilyen módon kapcsolódó szakemberek teszik ki. Bár tartalmát, szerkesztési elveit tekintve a folyóirat meglehetősen eklektikusnak tekinthető (más szóval: az oktatók igen szerteágazó érdeklődési és kutatási területeit foglalja magába), a lapjain közölt magyar nyelvű, illetőleg magyar szerzőtől egyéb nyelven írott tanulmányok viszonylag egységes tematikai körbe illeszkednek. Ebből – már csak mennyiségi szempontoknál fogva is – mindenekelőtt a filozófiatörténeti kutatásokat, elemzéseket, tanulmányokat szükséges kiemelni, hiszen úgy tűnik, hogy ezek teszik ki a *Studia*-ban közölt szövegek jelentős részét. Tartalmukat tekintve ezek nem szűkíthetők a filozófia történetének egyik vagy másik momentumára, hiszen a közölt tanulmányok a görög filozófia történetének elemzésétől a jelenkor filozófiájának tárgyalásáig terjednek, több-kevesebb folytonossággal. A folyóiratban 90-től közölt magyar nyelvű, illetve magyar szerzőtől származó filozófiatörténeti tanulmányok Demeter Attila, Egyed Péter, Horváth Gizella, Szegő Katalin, Szigeti Attila, Tankó Ferenc, Tonk Márton, Ungvári-Zrínyi Imre nevéhez kötődik (mint pl. Demeter 1997; Egyed 1992; Horváth 1992; Szegő 1991; Szigeti 1992; Tankó 1996; Tonk 1996; Ungvári-Zrínyi 1994).

A *Studia* másik, tematikusnak tekinthető egységét a logikai/módszertani tárgyú írások, tanulmányok teszik ki. Ezek sorában mindenekelőtt Gál László logikai tanulmányai említhetők (Gál 1997a, 1997b), de ebbe a tematikába illeszkednek Bánffy Géza, Dimén László írásai is (Bánffy 1995; Dimén 1994). Kultúrfilozófiai, illetve esztétikai elemzésekkel van jelen továbbá a folyóirat hasábjain Gregus Zoltán és Veress Károly (Gregus 1998; Veress 1997b).

Végül, nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a 90-es évek folyamán jó néhány nem szakspecifikus folyóirat, periodika közölt tágabban értelme-

22 *Studia Universitatis Babeş–Bolyai – Philosophia*.

zett filozófia tárgyú írásokat, tanulmányokat. Ezek sorában mindenképp az olyan egyházi/felekezeti kiadványokat kell megemlítenünk, mint *Az Út, Keresztény Magvető, Keresztény Szó, Református Szemle*, melyek főleg filozófiatörténeti és vallásfilozófiai tanulmányokat jelentettek meg (pl. Szegeő 1996b; Tankó 1996). Ha egy még szűkebb tematikus behatárolást próbálunk érvényesíteni, azt mondhatjuk, hogy az itt közölt, többnyire történeti tárgyú írások elsősorban a magyar filozófia- és eszmetörténet néhány fontosabb képviselőjéhez, momentumához kapcsolódnak (pl. Köllő 1997; Tonk 2001; Ungvári-Zrínyi 2001). Filozófiai tárgyú tanulmányokkal találkozhatunk továbbá a szintén nem szakspecifikus *Székegyföld* oldalain is, ahol – a folyóirat regionális-kulturális jellegénél fogva – közéleti/politikai, szűkebben pedig politikaelméleti, politikafilozófiai írásokat közölt a szerkesztőség (pl. Demeter 2000b, 2002; Egyed 2002; Fábrián 2000).

Milyen konklúziók vonhatók le az elmúlt időszak erdélyi filozófiájának eme áttekintéséből?

A XX. század utolsó évtizedének Erdélyében a marxizmus által „polgárinak” aposztrofált filozófiával való magyar nyelvű foglalatosság alapvetően két tényező határozta meg.

Először is – mint láttuk – a kommunizmus ideológiai klímátusa nem kedvezett korábban a filozófia szabad művelésének. A filozófia középiskolai és egyetemi oktatását betiltották, a kiadókat, folyóiratokat állami ellenőrzés alá vonták. Éppen ezért mind a filozófia oktatását, mind pedig annak tevéleges művelését a rendszerváltás után az intézményépítési stratégia jellemezte: újra létre kellett hozni a magyar nyelvű filozófiai tanszékeket, intézeteket, kiadókat, folyóiratokat. Az intézményépítés eme stádiumát a szakma csupán a 90-es évek végére kezdte kinőni, a filozófia művelésének intézményi háttere azonban a mai napig sincs kellőképpen biztosítva, példának okáért a mai napig nem létezik Erdélyben magyar nyelvű filozófiai kutatóintézet.

Ugyanakkor nem kerülhetünk meg itt egy olyan utalást sem, amely az erdélyi magyarságot jellemző sajátos – bár nem egyedi – társadalompolitikai szituációra irányul. A magyarság lévén kisebbség egy más etnikum által többségében lakott országban, érthető módon hajlamos kulturális prioritást biztosítani a történelmi és egyéb hagyományok ápolásának, vagyis mindannak, ami a közösség kulturális elitjének számítása szerint a népcsoport identitástudatát erősíti. Ennélfogva a filozófia univerzalizmusa, a szabad szellemű filozófiában mindenkor érvényesülő kritikai reflexió és vitára való készítés alkalmasint gyanakvást kelthet, elsősorban a kulturá-



lis elit köreiben, hiszen az érvényes meggyőződés szerint akkor vagyunk egységesek, ha – a politikai, társadalmi, kulturális stb. – kérdésekről egyet gondolunk. Ekkor vagyunk képesek ugyanis egységesen fellépni. Mindez, érthető módon, egyfajta zavarodottságot és csalódottságot eredményezhet a filozófiával foglalatосkodók körében.

A fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy az Erdélyben magyar nyelven művelt filozófia napjainkban meglehetősen változatos képet mutat, de egyértelmű, világosan kivehető tendenciák nélkül. Ez idáig sem a szakosodás és a professzionalizálódás kérdéseit, sem pedig a kritikai funkció és a társadalmi küldetés kérdéseit nem sikerült megnyugtatóan megválaszolni. Mindent összevetve a filozófia művelése kulturális értelemben mind a mai napig elszigetelt és felemás tevékenységnek számít, és kérdésesnek tűnik, hogy az utóbbi évtized filozófiai tevékenysége mennyire fog tartós nyomot hagyni az erdélyi magyar kultúrán.

Merre tart tehát az erdélyi magyar filozófiai aktivitás? A kérdésre jelen pillanatban a bemutatott filozófiai jelenségek viszonylagos sokrétősége, változatossága ellenére sem lehet kielégítő választ nyújtani. Mindezekelőtt azért nem, mert ezt a kérdést – minden önreflexiós törekvése ellenére – mindmáig maga az erdélyi magyar filozófia nem tette fel magának. Ezzel beláthatóvá válik az is, hogy minden eredményessége ellenére mi hiányzik leginkább a 90-es évek erdélyi magyar filozófiai tevékenységéből. Hiányzik az ilyenfajta kérdések egyértelmű feltevése és a vizsgálódások középpontjába állítása. Az erdélyi magyar filozófiának az önnön törekvéseivel való ilyenén szembesülése tehát még várat magára, de a jelenlegi évtized szellemi erőterében már minden bizonnyal helyet fognak kapni az ilyen kérdések: milyen a viszonya az erdélyi magyar filozófiának a kisebbségi léthelyzethez, miként tud felvállalni kritikai funkciókat, és hogyan képes betölteni társadalmi küldetését, milyen irányba haladhat a filozófia szakosodása, egy szóval, hogy otthon van-e a filozófia az erdélyi magyar kultúrában.

## SZAKIRODALOM

ANGI István

- 1994 Ingajaratban a giccs körül. *Korunk* 7.  
 1998 Múzsák testvérisége ma. *Kellék* 11–12.  
 2001 *Az esztétikum zeneisége*. Esszék a viszonyalkotás varázsáról. Kolozsvár, Komp-Press

BALÁZS Sándor

- 1992 A hatalom szerkezetéről. *Korunk* 10.  
 1993 Kisebbségi autonómia és szuverenitás. *Korunk* 11.  
 1995a *Identitástudatunk zavarai*. Bukarest, Kriterion  
 1995b „A” vagy „Ez”? *Korunk* 2.  
 1997 Önazonosságunk, kultúránk, egyetemünk. *Korunk* 4.  
 1998 Multikulturalizmus és egyetem. *Erdélyi Múzeum* 1–2.  
 1999 *Filozófikák és töprengések*. Kolozsvár, Komp-Press

BARTÓK György

- 2001 *Válogatott filozófiai írások*. Kolozsvár–Szeged, Pro Philosophia (szerk. Tonk Márton, Szélyes Éva)

BÁNFFY Géza

- 1995 Categoria cotidianului; perspective teoretico-metodologice. *Studia* 40. 1.

BORSOS Szabolcs

- 1997 *A létalkotó személy*. Vallásbölcseleti kísérlet. Marosvásárhely, Mentor

BÖHM Károly

- 1996 *Mi a filozófia?* Kolozsvár, Diotima Baráti Társaság

CS. GYÍMESI Éva

- 1993 *Honvágy a hazában*. Cikk, tanulmányok, esszék. Budapest, Pesti Szalon  
 1998 Értelmiségi önreflexiók. In: *Colloquium Transsylvanicum*. Marosvásárhely, Mentor

CSEKE Péter

- 1995 Kisebbségi létértelmezések – cselekvésképtelen időben. In: *Lehet – nem lehet?* Kisebbségi létértelmezések (1937–1987). Marosvásárhely, Mentor

DEMETER Attila, M.

- 1996 „Nemzeti” filozófia. *Kellék* 4–5.  
 1997 Görög filozófia, görög valláskritika. *Studia* 62. 1.  
 1999 Társadalomontológia ideológia és utópia között. *Erdélyi Múzeum* 3–4.  
 2000a Szabadság és autonómia. *Korunk* 1.  
 2000b Nacionalizmus Kelet- és Közép-Európában. *Székelyföld* 4. 3.  
 2001 *A jó államtól a demokratikus államig*. Kolozsvár, Komp-Press  
 2002 A türelem elvéről és hatáiról. *Székelyföld* 6. 2.

DIMÉN László

- 1994 A kategorikus szillogizmus érvényes módozatainak gráfelméleti vizsgálata. *Studia* 39. 2.

EGYED Péter

- 1990 A demokrácia megközelítése. *Korunk* 8.  
 1991a Tájékp csata közben. *Korunk* 2.

- 1991b Az eltűnt ész nyomában. *Korunk* 5.  
 1992 Bretter György öröksége. *Studia* 37. 2.  
 1993a Az ész hieroglifái. Bukarest, Kriterion–Regio  
 1993b Az eretnenség fölöttébb szükséges voltáról. *Korunk* 2.  
 1993c Az önállóság és a dágvány. *Korunk* 11.  
 1994 Feltételes gondolkodás, feltételes cselekvés. *Korunk* 5.  
 1995 A vélemények autonómiája. *Korunk* 10.  
 1996 A teremtés biztonsága. *Korunk* 12.  
 1997a Mítosz és filozófia. *Korunk* 8.  
 1997b *A jelen-létről*. Kolozsvár, Komp-Press  
 1998 Huszadik századi olasz gondolkodók a szabadságról. *Erdélyi Múzeum* 3–4.  
 1999a Az értelmiség nehéz megszületése. *Korunk* 2.  
 1999b Itt és mást. *Korunk* 5.  
 2000a Autonómia – az RMDSZ-programokban. *Korunk* 1.  
 2000b Szabadság és szubjektivitás. *Korunk* 6.  
 2000c Jövő és érték. *Korunk* 11.  
 2002 A tolerancia: erkölcs és/vagy politika. *Székelyföld* 6. 2.

EGYED Péter (szerk.)

2000 *Böhm Károly és a „kolozsvári iskola”*. Kolozsvár–Szeged, Pro Philosophia

EGYED Péter–VERESS Károly (szerk.)

1996 *Szemiotikai szövegyűjtemény*. Kolozsvár, BBTE

FÁBIÁN Ernő

- 1990 Az erőszak természetéről. *Korunk* 8.  
 1994 *Az értelem keresése*. Budapest, Századvég  
 1995 Amiért nem lehet és a lehetőség. *Korunk* 2.  
 1999 Az erdélyi magyar értelmiség tragédiái. *Korunk* 2.  
 2000 Nemzet és ideológia. *Székelyföld* 4. 4.

FORRAI Réka

2000 A platóni államkoncepció helye az utopisztikus gondolkodás fejlődésében. *Erdélyi Múzeum* 1–2.

GÁL László

- 1997a Traducere și sens logic în dicționarul de proverbe. *Studia* 42. 1.  
 1997b Statutul ontic al operatorilor logici binari. *Studia* 42. 2.  
 1998 A logikusság formái. *Erdélyi Múzeum* 3–4.  
 1999a *Bevezetés a logikába*. Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană  
 1999b *Limbă și logicitate*. Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană  
 2000 *Nyelv és logikusság*. Kolozsvár, Pro Philosophia  
 2001 Logikusság és társadalom. *Erdélyi Múzeum* 3–4.

GÁLL Ernő

- 1990a Jászi és Bibó: a dunai nacionalizmusok ellenzői. *Korunk* 1.  
 1990b Utópia és erőszak. *Korunk* 8.  
 1998 A felelősség dicsérete. *Erdélyi Múzeum* 3–4.

1999 *A felelősség új határai*. Budapest, Napvilág

GÁLL Ernő–MAGYARI-VINCZE Enikő

1995 Az erdélyi magyar egyetem – szimbolikus mezőben. *Korunk* 4.

GREGUS Zoltán

1995 Művészi appercepció és transzcendentális fenomenológia. *Kellék* 3.

1997 Kép és logosz. *Kellék* 8–9.

1998 Prezentul reprezentării. Iconoclasmul medieval și cel malevician. *Studia* 43. 1–2.

GYÖRGYJAKAB Izabella

1999 A kérdezés problémája Wittgenstein Tractatusában. *Erdélyi Múzeum* 1–2.

2000 *A szavak színeváltozása*. Kolozsvár, Pro Philosophia–Polis

HAJÓS József

1999 *Barangolás kolozsvári könyvtárakban*. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion

HORVÁTH Gizella

1992 Tema reflexivității în filosofia modernă. *Studia* 37. 1.

ILYÉS Szilárd-Zoltán

2001 A bibói nemzetfogalomról. *Erdélyi Múzeum* 3–4.

JAKAB Dénes

2001 A szuverenitás alakzatai. *Erdélyi Múzeum* 1–2.

KIRÁLY István, V.

1990 A szent, avagy a csend fényes hangjai. *Korunk* 10.

1991 Titkok és tilalom. *Korunk* 4.

1995 Összeesküvés. *Korunk* 6.

1996 *Határ – Hallgatás – Titok*. Kolozsvár, Komp-Press

1999 *Filozófia és Itt-lét*. Tanulmányok. Kolozsvár, Erdélyi Híradó

KÓSA István

2001 A ráhagyatkozó-eszmélődő gondolkodás és a Ge-stell értelmezése Martin Heidegger filozófiájában. *Erdélyi Múzeum* 1–2.

KÖLLŐ Gábor

1997 Erkölcszociológiai értékrend Böhm Károly tanításában. *Keresztény Szó* 8. 2.

MARKÓ Lehel

2000 Időbeliség és narrativitás. *Erdélyi Múzeum* 1–2.

NAGY György

1999a *Eszmék, intézmények, ideológiák Erdélyben*. Kolozsvár, Komp-Press–Polis

1999b Az erdélyi magyar szellemi élet a két világháború között. I–II–III. *Korunk* 2., 3., 5.

ORBÁN Gyöngyi

1990 A pedagógia hermeneutikai bírálata. *Korunk* 9.

1992 Az irodalomtanítás hermeneutikai horizontja. *Korunk* 8.

1995 Olvasatok játéka intertextuális térben. *Korunk* 9.

1999a *Esztetikai olvasókönyv*. A szép aktualitása kérdéséhez. Kolozsvár, Polis

1999b *Az ígélet kertje*. A dialógus poétikája felé. Kolozsvár,

Pro Philosophia–Polis

2000 *Háttérelvezések*. Kolozsvár, Komp-Press

2001 *Hermeneutika és retorika*. Kolozsvár, EME

(Erdélyi Tudományos Füzetek. 233.)

PETHŐ Ágnes

1998 Film a médiumok útvesztőjében. *Kellék* 11–12.

SALAT Levente

1990 Az intellektuális autonómia mint perszeveráló keresés. *Korunk* 1.

1993 A kritika dilemmái. *Korunk* 2.

1996 *Philippika az idő ellen*. Kolozsvár, Komp-Press

SALAT Levente (szerk.)

1989 *Tény és való*. Tudományelméleti írások. București, Kriterion

SOMLÓ Bódog

1999 *Értékfilozófiai írások*. Kolozsvár–Szeged, Pro Philosophia

(szerk. Szegő Katalin)

SZABÓ Tünde

2000 *Derrida és a kérdés*. Kolozsvár, Yoyo Only Kiadó

SZEGŐ Katalin

1991 A szabadság kérdése Leibniz filozófiájában. *Studia* 36. 1.

1994 Az életfilozófia születése. *Korunk* 5.

1995 *Reneszánsz gondolkodók*. Kolozsvár, Polis

1996a *A felvilágosodás gondolkodói*. Kolozsvár, Polis

1996b Filozófiai levelek. *Keresztény Szó* 7. 11., 12.

1997 A görög filozófia és a szentpáli levelek. *Kellék* 8–9.

2000a Világnézet-e a vallás? *Kellék* 15–16.

2000b Látáskultúra és kereszténység. *Korunk* 10.

SZIGETI Attila

1992 Question herméneutique ou appel phénoménologique? *Studia* 44. 1–2.

SZILÁGYI Júlia

1994 Nietzsche és a polgárság. *Korunk* 5.

1997 Platón, Picasso és az eszményi asztal. *Kellék* 8–9.

TANKÓ Ferenc

1996 Der Christologische Augenblick oder das absolute Paradox bei Kierkegaard. *Studia* 41. 1.

1997 Istenérvek. *Keresztény Szó* 7. 11., 12.

TAVASZY Sándor

1996 Az idealizmus és az egzisztencializmus. *Kellék* 4–5.

1999 *Válogatott filozófiai írások*. Kolozsvár–Szeged, Pro Philosophia

(szerk. Tonk Márton)

TONK Márton

1994 Leszek Kolakowski: A vallás. *Kellék* 1.

1996 Tavasz Sándor egzisztencialista „fordulata”. *Studia* 41. 2.

1999 Bevezetés Rickert értékfilozófiájába. *Erdélyi Múzeum* 3–4.

2001 Tavasz Sándor filozófiája. *Református Szemle* 94. 1.

TONK Márton–VERESS Károly (szerk.)

2002 *Értelmezés és alkalmazás*. Hermeneutikai és alkalmazott filozófiai vizsgálódások. Kolozsvár, Scientia

UNGVÁRI-ZRÍNYI Imre

1994 Adalékok Böhm Károly értékfilozófiájának értelmezéséhez. *Studia* 39. 1.

1996 Morális stratégiaváltás. *Korunk* 12.

1997 Erdélyi magyar karteizianizmus a 17. században. *Kellék* 8–9.

- 1998 *Változó értelemben*. Kolozsvár, Komp-Press  
2000a *Autonómia*. *Korunk* 1.  
2000b Böhm Károly filozófiájának teológiai vonatkozásai. *Korunk* 10.
- UNGVÁRI-ZRÍNYI Imre (szerk.)  
1999 *Értékelméleti szöveggyűjtemény*. Kolozsvár, BBTE
- VERESS Károly  
1990 Beszélgetés a civil társadalomról. *Európai Idő* 38.  
1991 Értelmiségi habitusok tegnap és ma. *Európai Idő* 5–6.  
1992 Változó és továbbélő nyilvánosság. *Európai Idő* 21–22.  
1994 Hiányok kérdőjelei. Kérdések és gondolatok a filozófia egyetemi oktatásával kapcsolatban. *Korunk* 5.  
1996 *Paradox (tudat)állapotok*. Kolozsvár, Komp-Press  
1997a Az egyetem filozófiája. *Korunk* 4.  
1997b Az értéktartalmú kultúrafogalom néhány sajátosságáról. *Studia* 42. 1.  
1998a Képzés és kultúra. *Kellék* 10.  
1998b A nemzedék fogalmáról – filozófiai megközelítésben. *Kellék* 11–12.  
1998c Nemzedéki viszonyok az időben. *Erdélyi Múzeum* 3–4.  
1999a *A nemzedékváltás szerepe a kultúrában*. Kolozsvár, Pro Philosophia–Polis  
1999b *Filozófiai szemiotika*. Kolozsvár, Stúdium  
1999c *Bevezetés a szemiotikába*. Kolozsvár, BBTE jegyzetkiadója  
1999d A felelősség dicsérete. *Korunk* 10.  
1999e A tudományelmélet sepsiszentgyörgyi műhelyéről. *Erdélyi Múzeum* 1–2.  
2000a *Autonómia és értelmiségi diskurzus*. *Korunk* 1.  
2000b Egy kisebbségi létparadoxon filozófiai háttéréről. *Korunk* 10.  
2000c *Kisebbségi létproblémák*. Filozófiai esszék. Kolozsvár, Komp-Press  
2001 *A dialógusról – kommunikációelméleti megközelítésben*. Kolozsvár, EME (Erdélyi Tudományos Füzetek. 233.)
- VISKY András  
1998 A színházi kép. *Kellék* 11–12.